

ни цели на изданието от поредицата — да очертаят, социалната и културна роля на възрожденския учител, водещата му функция в социокултурния живот на селището и обществото като цяло; същността, тенденциите в развитието на просветното дело през епохата — са надхвърлени. Съвременното преосмисляне на онези сфери от възрожденския културен живот, в които върше адекватно рефлектират идеалите, литературната и културната мода, духа на времето, разкрива нови измерения на нравствените стойности на историческото наследство, стимулира изследователските търсения и провокира читателската нагласа.

Лидия Михова

**„ПРЕВОДНАТА ПРОЗА ОТ ГРЪЦКИ
ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО“** от АФРОДИТА
АЛЕКСИЕВА. Изд. на БАН, С., 1987.

Всеки, който през последните десетина години се е насочвал към проблематиката на възрожденските преводи, неизменно е достигал до студията на Афродита Алексиева „Преводните повести и романи от гръцки през първата половина на XIX в.“. Това е и труд, който се радва на висок индекс на цитиране (един показател, който у нас в областта на хуманитарните науки се пренебрегва незаслужено); при това не става дума за автор, който заема висок пост, за личност, от която зависи едно или друго — напротив, по това време изследвачката започва своя път в науката. Интересът към студията на Афр. Алексиева, а също и към другите ѝ публикации е продиктуван от желанието да се черпи вода от извора, да се прочетат търпеливо издирени и внимателно коментирани факти, доскоро невъведени в научно обръщение.

Междувременно Афр. Алексиева упорито разширява и обогатява своите изследвания, привлича нови факти, издирва нови източници. Затова и нейната книга „Преводната проза от гръцки през Възраждането“ се очакваше с интерес от специалистите. А това е нещо обикновено, то съдържа в себе си много висока оценка, когато се има предвид, че става дума фактически за първа книга, първа монография — приготвеното заедно с Д. Леков издание „Неофит Рилски. Приписки в библиотеката му“ (1976) има по-друг характер.

Заглавието на труда се нуждае от пояснение — за Афр. Алексиева понятието „проза“ в случая включва както художествени, така и „нехудожествени“ произведения (социално-политически, учебни и правоучителни); не са привличани фактически само строго религиозни писмени паметници, като същевременно на няколко пъти се разглеждат драматургични текстове. Подобна типология е традиционна и дори закономерна при разглеждането на Българското възрождане. По-незатрадиционно и бъдещо възражение е привличането само на преводи, появили се като книги, както и ня-

кои ръкописи. Встрани от погледа на изследвачката са останали немалка част от интересующите я явления поради това, че са публикувани в периодичния печат. А те са съществена част от общия книжовен процес, имат сходни източници, дело са на същия тип труженници на перото и достигат до същата публика. Не бих казал, че споменатата липса се отразява чувствително върху общите изводи на авторката, но изчерпателността е нарушена, а привличането на допълнителен материал би помогнало при хронологическото ориентирание на явленията.

Разбираеми са мотивите, определили подобно решение. Анализът, който Афр. Алексиева прави, е детайлен, трудоемък и обемен — едно удвояване на материала чрез привличане на преводите от печата би удвоило както обема на книгата, така и времето за създаването ѝ. А това би било нежелателно не толкова за авторката, дала доказателства за това, че работи спокойно, без прибързване, колкото за читателите — подобни наблюдения не бива да остават дълго непубликувани, изследвачите на възрожденската литература имат нужда от изводите на Афр. Алексиева.

Няколко думи и за подхода. В труда категорично доминира текстологичният анализ. Алексиева е неуморима в детайлното сравнение между преводния текст и неговия източник. Наблюденията ѝ са ценни както за очертаване на облика на превода, така и като материал за историята на книжовния език и особено за историята на превода. Явно и най-малкото разминаване е открито и осмислено, като в редица случаи на читателя се предлагат само по-характерните примери, а другите са останали непубликувани или включени в публикации, които монографията обобщава. Текстологичните сравнения на Афр. Алексиева са наистина рядък пример за образцова научна добросъвестност, за компетентност и трудолюбие, които заслужават най-висока оценка. Друг е въпросът, че могат да се намерят единични примери, в които независимо от направените уговорки за условията, в които работят възрожденските преводачи, днешната авторка е прекалено строга към някои труженници на перото — отделни допустими решения или по-дребни несвършенства са осъдени категорично като грешки, буквализми, непознаване на езика и пр.

Не по-малко стойностна е и една друга страна от работата на Афр. Алексиева, останала до голяма степен „скрита“ за читателя. Става дума за изискващото огромен висококвалифициран труд откриване на източниците, по които са работили възрожденските преводачи. При това въпросът не се изчерпва с посочване на автор и творба, далага се и установяване на изданието, изсяняване за различията между възможните източници. Трябва да се прибави още, че Афр. Алексиева по правило работи с изключително труднодостъпни книги — дори само издирването им се превръща в главоболен, а понякога и в практически проблем. Всеко това обяснява закон-

йта гордост, с която изследвачката не пропуска да спомене всяко неточно мнение, изказано в научната литература, което се дължи на непознаване на конкретния гръцки източник, с който е работил възрожденският преводач; тук също могат да се открият някои увлечения — парадоксален е случаят с коригиране на „непубликувани записки“ на В. Пундев (вж. с. 104).

Характерна особеност на мегода на Афр. Алексиева е, че по правило тя не се насочва към разгръщане на анализа „назад“ и „напред“ във времето, само в редки случаи проследява пътя на творбата до гръцката книжнина и се въздържа от разглеждане на рецепцията на българския превод — въздействие върху оригинални произведения, връзки с други преводи, читателски и критически реакции и пр. Понякога се чувства необходимост от поставяне на явленията в по-широк контекст, което би избегнало до голяма степен изкуственото разцепване на рецепцията на една литература според езика на конкретните източници (например отделянето на френските произведения, достигнали през гръцки от другите, преведани от оригинала или от руски). Същото важи и за явленията като побългаряването или при хронологическото ориентиране, защото далеч не всеки рецепционен процес има в началото си преводи от гръцки. Отсъствието на тази изключително интересна проблематика едва ли трябва да се определя еднозначно като недостатък на труда — Афр. Алексиева си поставя конкретни задачи и ги решава успешно, като остава за други изследвачи на българо-гръцките литературни взаимоотношения една част от въпросите. Впрочем претенциите за изчерпателност в подобна област биха били най-малкото нереалистични.

Би било несправедливо да се сведат достойнствата на монографията само до конкретните наблюдения — текстологични сравнения, издирване на източници и пр. Афр. Алексиева се домогва до формулиране на възрожденските преводачески „принципи“, до установяване на диалектиката в тяхното съществуване, развитие, редуване във времето и приложение според жанровете. Според изследвачката в началото основен е принципът на дословния превод, съобразен със синтактичните особености на българския език и допълнен от пробиращата си път тенденция към свободен превод. По-късно свободният превод надделява, налагат се принципите на достъпността и съобразяването с културата на читателите. Проследено е и развитието на буквализма; специално внимание е отделено на побългаряването, което е разглеждано диференцирано и в развитие.

Първият раздел от труда е посветен на социално-политическата, учебната и нравоучителната литература. Детайлно е разглеждано Софрониевото „Гражданское позорище“. Тази уникална за нашата книжнина от началото на XIX в. творба е анализирана в сравнение с гръцкия превод на Йоан Амвросиос на латинското съчинение на Амброзий Марлиан. Интерес предизвиква направеният от Афр.

Алексиева преглед на учебници на П. Верон, Н. Йованович, Р. Блъсков, Н. Бозвели и Ем. Васкидович, С. Радулов, К. Фотинов, Златевич, Антолий Никопит, Ив. Чичи, Т. Шишков, С. Зафиров, Ан. Гранитски и др. Изследвачката установява някои от източниците им, досега неизвестни — първообразът на част от нравоучението в Деговостото се оказва гръцкият превод на Стефанос Комитас на книгата от преведания и по-късно у нас Фр. Соаве, проследени са връзките на български аритметики с популярни гръцки учебници, уточнени са източниците и на няколко учебника по свещена история и катехизис. Прегледът на нравоучителната книжнина (различните христоници, благоправия, питомки) показва, че в по-голямата си част това са произведения от западноевропейски автори, достигнали до нас чрез гръцко посредничество.

Афр. Алексиева разглежда художествения превод като лаборатория, в която нашите книжовници набират опит, и като форма на литературни контакти, и вижда в преводите от гръцки три групи произведения — старогръцки, западноевропейски и новогръцки. Най-рано започват контактите с античната литература — Езон, Ксенофонт и Кебет от Тива. Докато рецепцията на древния баснописец е разглеждана многократно и задълбочено, което не пречи на Афр. Алексиева да направи свои приноси по този въпрос, то, доколкото ми е известно, книгата на Параскев Константинович „Кевита Тивейскага таблица“ (1850) практически не е била обект за научно разглеждане. Насочването на погледа към периферичния печат би допълнило картината с преводи от Луклан, Теофраст, Херодот и др. Специалното внимание на специалист като Афр. Алексиева заслужават някои фрагменти с антични сюжети в учебническата книжнина. Картината на рецепцията на античната литература не е пълна без Омир и ръкописния превод на „Антигона“. По-различен, но не по-малко интересен рецепционен проблем представляват и някои творби на западноевропейски писатели, посветени на античността и пр. Да се надяваме, че Афр. Алексиева или някой друг ще се насочи към големия въпрос за българския образ на античността и мястото му във възрожденската култура.

В главата за народните книги са разглеждани „Митология Синтипа философа“ и Александрията. Могат да се изказват различни съображения относно класифицирането на тези творби, но е безспорно, че терминът „народни книги“ заедно с други сходни понятия все по-категорично се налага при разглеждането на възрожденската, а и на следовожденската книжнина, че те доста успешно работят за по-пълното съвременно осмисляне на културния процес. Афр. Алексиева допълва започнатия в първия раздел портрет на преводача Софроний с анализа на Синтипа; в тази насока вероятно би било от полза и привличането на съхранявания в Народната библиотека препис на поп Кръстю, който се различава в някои детайли.

Новогръцката белетристика присъствува във възрожденската ни книжнина със сравнително малко произведения. Но това не означава, че тук няма място за ценни находки. Приносен характер има установяването на източника на обемния роман „Цариградските поайности“, преведен от П. Р. Славейков — творба на съвременния гръцки писател Христофор Самардидис. Афр. Алексиева детайлно сравнява двете произведения, спира се на особеностите на авантюричното повествование и мястото му във възрожденската литература. По-малко внимание е отделено на повестта „Любовник и неговите в Цариград от любов приключения“, за която Алексиева също установява автор — Георгиос Кондълис.

Значителна е посредническата роля на преводите от гръцки в обдуваната на българската възрожденска читателска публика с творби на западноевропейски автори. Афр. Алексиева се придържа към изказаното и по-рано мнение, че до нас достигат предимно произведения на сентиментализма и популярната литература. Въпреки че немалко е сторено в тази област, уточняването на тези понятия, разграничаването между народните книги и популярната литература, а и изясняването на общите им функции в литературния процес остава до голяма степен задача за бъдещите изследвачи. В труда са разглеждани преводите на Ан. Гранитски от Б. дьо Сен Пиер, реценцията на Кр. Шмид в преводи на Хр. Павлович, Р. Блъсков; възприемането на Й. Кампе чрез П. Кисимов и Р. Попович, на „Бертолд“ от Дж. дела Кроче в превод на Хр. Повпасилев, на драмата „Велизарий“ от Траучен, преработена от Ан. Кипиловски, З. Симеонов, а по-късно и от М. Петров. Внимателно е очертан важният за осмислянето на епохата портрет на преводача П. Р. Славейков, представил на българските читатели творби на Октав Фьойе, Кс. дьо Монтенеп, Шмид, Дефо, Франкли. Както заключава Алексиева, с разглежданите произведения едва ли се изчерпва обдуването със западноевропейски творби посредством гръцки преводи.

Допълнителна светлина върху характера и особеностите на побългаряването хвърля направеният от Афр. Алексиева анализ на драмата „Велизарий“ от С. Добролюди, на трите повести на Ил. Блъсков по М. Льопренс дьо Бомон и „Вансаните яйца“ на Д. Т. Душанов по Кр. Шмид.

Както подчертава Н. Драгова в предговора към книгата, трудът на Афр. Алексиева е резултат от продължителна и задълбочена работа, продължаваща наблюденията на учени като Б. Певев, Ст. Минчев, В. Пундев, П. Диневков, М. Стоянов, Ал. Ничев, Д. Левков. След тази книга представата ни за българогръцките литературни взаимоотношения, за литературния процес през Възраждането е по-пълна. Обикновено в подобни случаи се използва формулата „бъдещите изследвачи неизбежно ще се обръщат към монографията, когато се насочват към разглежданата в нея проблематика“. „Преводната проза...“ на Аф-

родита Алексиева позволява да се произнесе тази формула с пълна убеденост и без никакви уговорки. Не по-малко ясно е, че за бъдещите изследвачи остават още много въпроси и задачи. Сред тези, които през следващите години ще посветят усилията си за изясняването на така интересната и важна проблематика, несъмнено ще присъстват и Афр. Алексиева. Направеното досега определя интереса, с който специалистите ще очакват бъдещите ѝ публикации.

Николай Аретов

КНИГА ЗА ЛИТЕРАТУРНОКРИТИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО

(„КРИТИЦИ ОТ МИНАЛОТО“ от СЛАВЧО ИВАНОВ. С., изд. „Наука и изкуство“, 1986. 188 с.)

Истината за закономерностите за духовния живот на една нация се постига не само с дълбокото познаване на литературните произведения в дадена епоха, не и като се изследва само творчеството (художествено и научно) на личности, оформили талвега на литературния процес. Безспорно това представлява ядрото на истината, защото се обобщават върховите постижения на националния дух. Но непълна би била панорамата на нашия литературен процес, ако в него не се включат и имената — творци на литературнокритическото слово от миналото, които са имали по-скромен принос в цялостния културен живот на своето време. В този смисъл книгата на Славчо Иванов запълва една празнина в българската литературна наука. Същевременно тя е принос в системното интерпретиране на литературнокритическото ни наследство, съвременен прочит на това наследство. Патосът на цялата книга говори недвусмислено: възкръсването на миналото не е самоцел, а необходим етап към задълбоченото интерпретиране на съвременни литературоведски проблеми. Не може да съществува солидна литературна критика в нашата съвременност, без да се познава критиката на миналото (превърнала се за нас с най-добрите си образци в литературна история). Сл. Иванов съзнателно включва литературнокритическото дело на Ст. Минчев, Й. Маринопольски, А. Гечев, Стр. Кричев, Д. Кюрчев, В. Пундев в по-широк национален контекст. Динамичните възможности на подобен подход позволяват едновременно анализирателите на два варианта от системи: пространствени (историко-културни) и временни (осъществени в определена историческа епоха) — отгук и синхронното и диахронното им интерпретиране. Главната цел на изследвача в крайна сметка е неговият труд да отговаря на задачите, които изисква нашето съвремие, когато интеграцията във всички сфери на духовния живот е неоспорим факт и различните пластове на културата и изкуството се взаимно проникват и обуславят; когато съществува